

Belang van geletterdheid

'Kunnen lezen is nodig voor een goed verloop van de schoolloopbaan, het zelfvertrouwen en het latere maatschappelijk functioneren van leerlingen'¹

Kees Vernooy

1.1 Inleiding

De volgende uitspraak van prof. dr. Aryan van der Leij vat samen waarom dit boek is geschreven: 'Zorgen dat geletterdheid geleerd wordt, is de allerbelangrijkste taak van het onderwijs.'² In Nederland zijn er op dit moment, anno 2020, ongeveer 2,5 miljoen laaggeletterden. Een enorm aantal. Het komt erop neer dat één op de zes volwassenen moeite heeft met lezen en schrijven.³ In Vlaanderen geldt dit voor één op de zeven volwassenen.⁴ Laaggeletterdheid is niet hetzelfde als analfabetisme:

Laaggeletterdheid	Grote moeite met lezen en schrijven	2.500.000 mensen
Analfabetisme	Helemaal niet kunnen lezen en schrijven	250.000 mensen

Figuur 1.1 Definities van laaggeletterdheid en analfabetisme (bron: Stichting Lezen & Schrijven)

Wellicht ken je iemand die laaggeletterd is, maar het zou ook kunnen dat je dit boek net opent, dit leest en denkt: ik ken helemaal niemand om mij heen die niet goed kan lezen en schrijven. Waarschijnlijk bevind je je in een geletterde omgeving. Je bent opgegroeid met ouders die konden lezen en schrijven. Je hebt dit zelf ook geleerd op school, en later ben je gaan studeren en heb je een leuke baan gevonden. Je familie, vrienden en burens kunnen allemaal lezen en schrijven. Realiseer je dat je geluk hebt gehad: je hebt er geen invloed op waar je wieg staat. Niet iedereen heeft dezelfde kans op een geletterde toekomst. Bovendien lopen laaggeletterden niet graag met hun probleem te koop.

Bedenk, wanneer je in een willekeurige bus stapt, dat één op de zes mensen om je heen grote moeite heeft met lezen en schrijven. Dat is zorgelijk. Niet alleen ervaren deze mensen veel problemen binnen hun werk, ook in het dagelijks leven lopen laaggeletterde personen tegen nogal wat obstakels

op: zij hebben moeite met het lezen en beantwoorden van e-mails, met het lezen van de brieven van de school van hun kind, met het invullen van formulieren of het doen van belastingaangifte. Maar ook met het schrijven van een kaart, het opzoeken van treintijden, het volgen van een ondertitelde film of serie, pinnen bij de geldautomaat, het bereiden van een recept of het lezen van de bijsluiter van medicijnen ervaren zij grote problemen.⁵ En het zijn niet alleen de praktische zaken waar ze belemmeringen bij ervaren; er komt vaak ook een hoop schaamte bij kijken. Mensen zijn goed in het verbloemen van het feit dat zij niet goed kunnen lezen en schrijven. Zo wordt

Bedenk, wanneer je in een willekeurige bus stapt, dat één op de zes mensen om je heen grote moeite heeft met lezen en schrijven.

vaak de smoes 'dat doe ik later wel even' gebruikt, of een zin als 'ik heb mijn leesbril niet bij me'.⁶ De drempel om te vertellen dat het lezen en schrijven grote moeite kost, is hoog.

Naast de problemen die het de laaggeletterde zelf oplevert, kost het de maatschappij ook veel geld: zo'n 1,13 miljard euro per jaar, volgens Stichting Lezen & Schrijven (2018). Deze kosten zijn te wijten aan de volgende factoren:⁷

1. *Minder inkomen, minder inkomstenbelasting*
Doordat laaggeletterden gezamenlijk minder inkomen genieten, loopt de belastingdienst veel inkomstenbelasting mis: het gaat om 81 miljoen euro per jaar.
2. *Uitkeringen en armoedebestrijding*
Daarnaast is de maatschappij meer geld kwijt aan deze groep mensen in de zin van uitkeringen en armoedebestrijding.
3. *Zorgkosten*
Het is bewezen dat laaggeletterden vaker een ongezonde levensstijl hebben of chronisch ziek zijn, en dus meer zorgkosten maken.
4. *Sociale kosten*
Ook weten we dat laaggeletterden vaker betrokken zijn bij diefstal en in het criminele circuit belanden. De kosten hiervan zijn lastig te berekenen, het totale bedrag van 1,13 miljard is daarom mogelijk zelfs onderschat.

In het basisonderwijs kunnen we de groep volwassenen die nu laaggeletterd zijn niet helpen. Wel is het van belang om door goed leesonderwijs laaggeletterdheid te bestrijden. De toekomstige generatie volwassenen verdient het om goed te leren lezen en schrijven. Dit kan veel problemen voorkomen, zowel op individueel als maatschappelijk niveau.

1.2 De huidige stand van zaken in het (lees)onderwijs

In de inleiding van dit hoofdstuk is de laaggeletterdheid in Nederland en Vlaanderen besproken. In deze paragraaf wordt een beeld gegeven van hoe het er in het huidige onderwijs uitziet als het gaat om de leesvaardigheid.

1.2.1 15-jarigen

Om te beginnen is in figuur 1.2 zichtbaar hoeveel procent van de 15-jarigen in Nederland laaggeletterd is. Elke drie jaar verschijnt het PISA*-rapport; dit internationale peilingsonderzoek meet de kennis en vaardigheden van 15-jarige leerlingen. Hieruit komt naar voren dat er in Nederland steeds meer laaggeletterde leerlingen zijn.⁸

Jaar	Percentage laaggeletterden
2003	11,5
2006	15,1
2007	14,3
2012	13,8
2015	17,9
2018	24,0

Figuur 1.2 Percentage laaggeletterde leerlingen in Nederland onder 15-jarigen (bron: Gubbels et al., 2019)

* Programme for International Student Assessment.

Waar dit percentage in 2007 en 2012 iets was afgenomen, is dit later weer toegenomen. In 2018 waren er zelfs ruim 34 procent méér laaggeletterde leerlingen dan in 2015. Dit aantal is schrikbarend hoog. Ook in Vlaanderen is 15 procent van de 15-jarigen laaggeletterd.⁹ Hier moeten we wat aan doen, en wel met effectief onderwijs, dat zich baseert op zaken waarvan onderzoek laat zien dat het werkt.¹⁰ We weten al dat goed leesonderwijs uitgaat van preventie, ofwel het voorkómen van leesproblemen. Daarom moet een goede aanpak niet beginnen bij de zwakke lezers op 15-jarige leeftijd, maar al veel eerder: op de basisschool.

1.2.2 De basisschool

Het technisch-leesonderwijs in Nederland staat onder druk: de Inspectie van het Onderwijs toonde aan dat 37 procent van de basisscholen de instructiekwaliteit niet op orde heeft.¹¹ We zien helaas dat een steeds groter aantal leerlingen de basisschool laaggeletterd verlaat. Dit is zorgwekkend, omdat we uit onderzoek weten dat een eenmaal opgelopen achterstand op latere leeftijd moeilijk is in te halen. De Inspectie van het Onderwijs constateert dat 35 procent van de basisschoolleerlingen in 2017 het streefniveau 1S niet haalde, een niveau dat nodig is om goed te kunnen meedraaien in de maatschappij.¹² Deze groep leerlingen gaat met een leesachterstand naar het voortgezet onderwijs en loopt daarmee een risico om laaggeletterd te worden. Dit is geen nieuw gegeven: ook in de jaren daarvoor verliet ongeveer een derde van de leerlingen de basisschool met leesproblemen.¹³

Daarnaast zien we dat 2,1 procent van de leerlingen in groep 8 niet alleen onder dit streefniveau blijft, maar zelfs onder het fundamentele niveau 1F: zo'n 2.500 leerlingen verlaten de basisschool met een leesniveau dat lager ligt dan het niveau van groep 6 en zijn daarmee laaggeletterd.

Niveau 1F	Niveau dat eind groep 6 behaald zou moeten worden
Niveau 1S	Niveau dat eind groep 8 behaald zou moeten worden

Figuur 1.3 Uitleg van de referentieniveaus

We weten dat we met goed onderwijs, dat preventief van aard is en dat bestaat uit effectieve instructie en goede interventies, veel meer leerlingen goed kunnen leren lezen dan nu gebeurt in Nederland.¹⁴ Zwijsen deed onderzoek onder een grote groep leerlingen die leerde lezen met de 2e maandversie of de kim-versie van *Veilig leren lezen*. Hieruit komt naar voren dat gemiddeld 27-30 procent van de leerlingen AVI E3 niet haalt aan het eind van het schooljaar.¹⁵ Oftewel: ruim een kwart van deze leerlingen gaat met een leesachterstand naar groep 4. Dat is zeer zorgelijk, aangezien onderzoek laat zien dat het cruciaal is om op jonge leeftijd met een goede leesontwikkeling te starten.¹⁶ Ook in hogere groepen doen zich leesproblemen voor: na groep 6 weten veel scholen het leesniveau van hun leerlingen niet vast te houden.¹⁷

Bijzonder is ook dat er grote verschillen zijn tussen scholen onderling. Zo constateert de Inspectie van het Onderwijs (2018) dat twee scholen die in dezelfde wijk staan en een vergelijkbare populatie leerlingen hebben, toch in grote mate kunnen verschillen als het gaat om de opbrengsten. Waarom lukt het de ene school wel om leerlingen goed te leren lezen, en de andere niet? Dat is fascinerend: want zoals eerder genoemd is er rondom het leren lezen dusdanig veel kennis uit onderzoek naar voren gekomen, dat het mogelijk is om vrijwel elke leerling

Twee scholen die in een vergelijkbare wijk staan en een vergelijkbare populatie leerlingen hebben, kunnen toch in grote mate verschillen als het gaat om de opbrengsten.

goed te leren lezen. Toch weet niet elke school deze kennis effectief in te zetten of toe te passen. Juist daar ligt een probleem: er is geen gebrek aan onderzoek over wat werkt, maar eerder een gebrek aan begeleiding van (toekomstige) leerkrachten en scholen als het gaat om hoe zij deze kennis kunnen inzetten.¹⁸ Wanneer kennis over effectief leesonderwijs en de daarbij horende didactiek meer aandacht zou krijgen binnen lerarenopleidingen en binnen scholen, kunnen onderzoek en praktijk meer met elkaar worden verbonden en zullen er meer leerlingen profiteren van effectief leesonderwijs.

1.3 Lezen in de 21e eeuw

1.3.1 Lezen als belangrijkste vaardigheid

Er wordt veel gesproken over wat er nu werkelijk toe doet in het onderwijs. Wat moeten leerlingen leren? Wat hoort er thuis in het curriculum van het basis- en voortgezet onderwijs en hoe bereiden we leerlingen voor op hun toekomst? Je kunt hier lang over speculeren, maar één ding staat vast: het lezen is de belangrijkste vaardigheid die moet worden aangeleerd.¹⁹

Uitstapje: veel scholieren begrijpen de tekst niet

Veel leerlingen zijn onvoldoende geletterd om de lessen op school goed te kunnen volgen. Zo kopte het *Algemeen Dagblad* in april 2019 dat tienduizenden vmbo'ers de tekst niet begrijpen.²⁰ Ook op het mbo kampen veel jongeren met taalproblemen.²¹ Ze komen niet binnen met het taalniveau dat je mag verwachten bij aanvang van hun opleiding. Dat maakt dat ze moeite hebben met het volgen van het geboden onderwijs en daarmee met het behalen van hun diploma. In vergelijking met de rest van Europa heeft het beroepsonderwijs in Nederland een vrij negatief imago. Maar in plaats van aan dat imago te werken – wat de overheid probeert door hen als student 'serieuzer te nemen' en een OV te geven – zou ingezet moeten worden op goed leesonderwijs. Daarmee wordt de kwaliteit vergroot en zal het imago pas écht verbeteren.

Juist in een wereld waarin we met elkaar communiceren via schrift, is het onmogelijk om als laaggeletterd persoon mee te draaien. Zoals beschreven in paragraaf 1.1 leidt het laaggeletterd zijn tot veel problemen. Leren lezen is daarom noodzakelijk, zowel voor school- en werksucces als om sociaal te kunnen meedoen. Er zijn verschillende groepen die beweren dat het curriculum herzien zou moeten worden, of dat het huidige onderwijs anders zou moeten worden vormgegeven. Denk aan initiatieven zoals Onderwijs2032, waarin vooral 'toekomstgericht onderwijs' wordt gepromoot.²² Dat 'herziene' onderwijs zou leerlingen beter moeten voorbe-

reiden op de toekomst, met alle digitale vaardigheden die daarbij nodig zouden zijn. De vraag die we ons echter veel beter kunnen stellen, is hoe we leerlingen nu en in de toekomst goed leren lezen. Ondanks voldoende kennis over dit onderwerp blijft het een feit dat de verschillen tussen scholen groot zijn en leerlingen hierdoor kansen mislopen. De negatieve gevolgen hiervan zijn namelijk dat leerlingen een lager schooladvies krijgen, soms wel twee niveaus lager dan wanneer de leerling op de andere school in dezelfde wijk zou hebben gezeten.²³

Uiteraard weten we niet welke beroepen er over twintig jaar verdwenen zijn of juist zijn ontstaan. Wel kunnen we ervan uitgaan dat het onmogelijk is om nieuwe beroepen ongeletterd uit te voeren. Zo hebben we anno 2020 mensen die bloggen of vloggen, door hun leven te delen op Instagram of YouTube. Twintig jaar geleden bestonden er geen sociale media. Sterker nog, een mobiele telefoon was twintig jaar geleden een groot apparaat met alleen de toetsen die je nodig had om te kunnen bellen. Niemand kon toen bedenken dat er smartphones op de markt zouden komen waarmee we ons hele leven kunnen vastleggen en dat van anderen kunnen volgen via foto's en video's. Al die beroepsmatige bloggers, vloggers en technici die de moderne technieken inzetten en doorontwikkelen, zijn maar wat blij dat zij vroeger op school hebben leren lezen. Want zonder die vaardigheid hadden zij hun beroep niet kunnen uitoefenen.

Het zou daarom eens afgelopen moeten zijn met het speculeren over zogenoemde 21e-eeuwse vaardigheden en welke invloed deze vaardigheden moeten hebben op het curriculum in het basisonderwijs. Met goed leesonderwijs, dat uiteraard deel uitmaakt van onderwijs in andere essentiële basisvaardigheden, komt men al een heel eind. Bovendien, dat wat men nu 21e-eeuwse vaardigheden noemt, moeten leerlingen al leren zolang er scholen bestaan: samenwerken, kritisch denken, communiceren, problemen oplossen en meer. Natuurlijk komen er telkens vaardigheden bij die we ons eigen moeten maken, zoals het leren opzoeken en selecteren van juiste (digitale) informatie en het leren omgaan met nieuwe en verschillende (sociale) media.²⁴ Maar tot het moment dat nieuwe technologieën

Tot het moment dat nieuwe technologieën er daadwerkelijk zijn, kunnen we onszelf er niet in trainen.

er daadwerkelijk zijn, kunnen we onszelf er niet in trainen. We kunnen er alleen voor zorgen dat elke leerling zijn rugzak vult met essentiële vaardigheden, zoals het lezen en rekenen, aangevuld met kennis van de wereld. Dat maakt dat een leerling is toegerust voor wat de toekomst hem zal brengen: ook al weten we nu nog niet wat dat precies zal zijn.

1.3.2 De kansengelijkheid in Nederland

Naast laaggeletterdheid is er een ander belangrijk aspect dat niet onbenoemd mag blijven, namelijk de kansengelijkheid. Al in 2016 gaf de Inspectie van het Onderwijs aan dat de kansengelijkheid in Nederland toeneemt.²⁵ Kinderen van laagopgeleide ouders krijgen vaker een lager schooladvies dan kinderen van hoogopgeleide ouders, ook als hun intelligentie (gemeten) hetzelfde is. Zij stromen vaker uit naar een lager onderwijsniveau.²⁶ Hierdoor blijft talent onderbenut.

Het opleidingsniveau van de ouder lijkt in hoge mate bepalend te zijn voor de verwachtingen die leerkrachten hebben van de leerling. Bovendien lijken hoogopgeleide ouders meer druk te leggen op de leerkracht als het gaat om het (voorlopige) schooladvies. Het is zorgelijk dat niet alle leerlingen in Nederland gelijke kansen krijgen in het onderwijs. Verschillen in afkomst, opleidingsniveau van de ouders en de woonplaats (dorp of stad) zouden niet meegenomen moeten worden bij de inschatting van leerlingcapaciteiten. Men moet niet op voorhand denken dat een kind het 'toch niet kan', of 'wellicht weinig steun van huis uit zal ontvangen'. Door goed onderwijs te bieden aan alle leerlingen en op alle basisscholen, kunnen we het beste uit elk kind halen.